

macja źródła palestyńskiego o symbolicznej zapłacie 8 denarów rabinom żydowskim za udział w odczycie R. Johanana ⁴¹.

W zestawieniu z relacją Lukiana o wynagrodzeniu w wysokości 200 drachm dla retora ~~za~~ improwizowaną podczas przyjęcia mowę na zadany temat ⁴², niekorzystna ekonomicznie sytuacja gramatyków staje się szczególnie widoczna, tym bardziej, iż za panowania Antoninusa Piusa nowe „zaszczyty i stałe wynagrodzenie” przyznano jedynie retorom i filozofom. Sprzyjającą dla retorów politykę prowadził również w okresie późniejszym Aleksander Sewer ⁴³.

W czasach Dioklecjana retor otrzymuje miesięcznie od jednego ucznia 250 denarów, zaś wynagrodzenie wykładowcy języka greckiego, łacińskiego i geometrii wynosi 200 denarów czyli 1/5 solidusa. Znacznie niższą płacę przewidziano dla zwykłego nauczyciela. W myśl ustawy Gracjana z roku 376 pobory retorów były dwukrotnie wyższe aniżeli gramatyków ⁴⁴. Wydaje się zatem zasługiwać na zaufanie przekaz Swetoniusza o zmarłym na ciemnym poddaszu bez jakichkolwiek środków do życia słynnym wykładowcy Lucjuszu Orbiliuszu ⁴⁵.

Na temat wysokości zarobków kopistów dysponujemy zaledwie kilkoma fragmentarycznymi relacjami ⁴⁶. Podstawę do wypłaty stanowiła ilość przepisanego tekstu, którą mierzono przez podliczenie wierszy; system ten stosowano przy obliczaniu należności dla najemnych kopistów dopiero od czasów Nerona. Jednakże dość często stychometrii nie uwzględniano w praktyce.

Pochodzący z Teb papiirus odnotowuje wysokość opłaty za sporządzenie dokumentu urzędowego w języku egipskim, wahającej się w zależności od stopnia jego trudności od 1 do 7 drachm. Zbliżony stopień trudności towarzyszył wykonaniu dwóch *memorandae* przez pisarza z Oxyrhynchos w połowie II wieku, za które pobrano 16 oboli ⁴⁷.

Na stosunkowo niskie opłaty za przepisywanie różnego typu umów czy pism urzędowych zdają się wskazywać dane palestyńskie. Za sporządzenie bliżej nieokreślonego dokumentu uiszczono sumę zaledwie kilku prutas, zaś w innym miejscu, koszt wykonania kopii rozprawy „Megillat Esther” został ustalony na poziomie 1 denara ⁴⁸.

⁴¹ J. Sukka 55 A 51 (5, 1).

⁴² Lukian., *De merc. cond.* 35. Por. P. O. 519.

⁴³ SHA, *Ant. Pius* 11, *Alex. Sev.* 44.

⁴⁴ Ed. Diocl. 7, 70, 7, 71; *Cod. Theod.* XIII 3, 11. Zob. Apul., *Apol.* 15.

⁴⁵ Hor., *Ep.* II 1, 70; Macrobi. II 6, 3; Suet., *De gramm.* IX 1, XX. Zob. E. M. Stajerman, *Kryzys antičnoj kultury*, Moskwa 1975, s. 95; V. V. Byčkov, *Estetika posdniej antičnosti*, Moskwa 1981, s. 16.

⁴⁶ Zob. R. Pankiewicz, o.c., s. 177 nn.

⁴⁷ P. Mich. 123; P. O. 1654. Por. P. Mich. 1281.

⁴⁸ Baba Mezia 16 B; Baba Batra 155 B. Zob. C. Zuckermann, *Talmudische Münzen und Gewichte*, Breslau 1862, s. 30 n.